
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

DÉRY TIBOR EMLÉKEZETE

BORI IMRE

A modern magyar próza több mint fél évszázadának legnagyobb egyénisége volt Déry Tibor. Az utolsó magyar író egyelőre, akinek a teljesség élménye megadatott. Nem palánkok körülzárta világparcellák képeit rajzolta regényeiben és elbeszéléseiben, hanem az emberi univerzumot „mérte”, ahogyan Budapest történelmi-társadalmi szélességi és hosszúsági fokán lehetséges volt az 1917 és 1977 közötti időszakban. Polgárok és proletárok képezik életműve pólusait. Ő volt az, aki ugyanazzal a biztonsággal és életismerettel forgott polgár-hőseinek szalonjaiban, amellyel a proletárok lakta bérházak kietlen konyháiban érezte magát otthon, s egyaránt megfordult az utcán, ahol lovasrendőrök indultak rohamra munkát és kenyeret követelő tüntetők ellen, s a hálószobákban, ahol az életidegenség savként marta az emberi kapcsolatokat.

Ilyen módon haladhatott a konkrétumok és az elvontságok síkjain — így ívelt képzelete *A kéthangú kiáltástól A kiközösítőig*, *A befejezetlen mondat*tól a *G. A. úr X-ben-ig*, a *Szemtől szembe* című regényétől a *Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról*ig. Ezért élhette meg az emberi életet a *Lia* fiatalemberének világ ellen fegyverkező türelmetlenségétől a *Kedves bópeer...!* bölcs öregemberének élményéig, rajzolhatott tündöklő fiatal lányalakokat és asszúvá érlelt sorstudattal élő öregasszonyokat. Ez a magyarázata, hogy miért éppen Déry Tibor műveiben tapinthatjuk ki az elmúlt ötven-hatvan esztendő történelmének ütőerét is: az ő művében üvölt az első világháború végén a megrokkant ember kéthangú kiáltása és járja vitustáncát a lélek, az ő szövegeiben látjuk a húszas évek elején az ember dadaista gesztusait, majd *A befejezetlen mondat*ban ő foglalja össze a világ egy krízises pillanatát,

ahonnan már egyenes út vezetett a második világháborúba, hogy azután a pincékbe szorult emberiség alvilága mutatkozzék meg a II. világháború valóságaként. Ő rajzolja meg a háború utáni magyarországi élet nagy fordulót is: a Rákosi-korszakot a *Nikiben*, és a hatvanas-hetvenes évek szélvédettebb, békés világát a *Kedves bópeer...!*-ben. A világtörténet fonalán haladva pedig Déry Tibor művében látjuk érzékletes képekben századunk történelmének fordulatait — a szabadság-fogalom feje tetejére állásától az atomhalál kísértetjárásáig, a modern kapitalizmus válságtüneteinek rögzítéséig az erőszakhullámok „üzeneteinek” megírásával a pop-őrjöngés, emberrablás és kéjgyilkosság változataiban. S mennyi kép a világról prózájában! A berlini tél a faszizmus előretörésének esztendejében, a bécsi barikádok a Schutzbund felkelésének idején, a dubrovnikai nyár a harmincas évek elején Déry Tibor prózájában vált a magyar irodalmi világtalasz lapjává. Ennyire nyílt és ezer szállal mégis otthoni valósághoz kötődő prózavilág még csak a Jókaié a magyar irodalomban. Valóságos események és a valóságos világ képeiben gyűrűznek századunk nagy eszmei kérdései Déry Tibor prózájának lapjain, s látjuk összefonódni őket az emberi létezés problémáival és válságaival, látjuk az embert szemben állni önmagával és a történelemmel, ahogyan a XX. század évtizedről évtizedre feladta neki kérdéseit.

Déry Tibor teljesség-igénye természetesen a nagy kompozíciókban és a mikro-részletekben egyaránt tetten érhető. A modern világgal együtt hódította meg a modern világirodalmat is és dolgozott a kettő szintézisében. Ha a modern magyar próza „európaiságát” kell bizonyítani, a legtöbb példát éppen Déry Tibor műveiben találhatjuk. Regény- és mondatszerkezetei rendre művészi hódítások is, mintha írónemzedékek feladatát vállalta volna magára! Valójában csak következetesen élte és írta meg 1917 óta korát versben, drámában, elbeszélésben, riportban, regényben. Műveinek keletkezési rendje a XX. századi magyar irodalom történetének a korszakaival párhuzamos — nincs magyar író rajta kívül az elmúlt ötven-hatvan esztendőben, akiről ezt ennyire egyértelműen megállapíthatnánk. Kezdetben expresszionista regények, majd dadaista drámák, a húszas évek második felében pedig szürrealista prózakísérletek mezsgyéjén haladhatunk, s juthatunk *A befejezetlen mondat* egyetemességéhez. Innen a szocialista realizmussal való próbálkozás pillanata felé vezetett útja, hogy az ötvenes évek de-
rekától egészen az utóbbi évekig a modern próza változataiban

támadjon ismételten fel alkotói kedve, csapást vágva mind a fantasztikus, mind a „történelmi” regény-forma újraértelmezése felé, s kisregények sorában keresve az emberi létezés kérdéseire a feleletet, miközben a maga élete látványa felett töprengve hirdeti meg az „ítélet” nincs vélt igazát, kérdezve zordonan, „ki vagyok én?”, s játékosan így: „kyvagiokén?”.

A halállal az irodalomtörténetbe lépett író művére a kritikai szembenézés, az értelmezés és elemzés vár. Ami ebben az opusban „látható” volt, a napi kritika már felmérte. Mélységeinek vizsgálata, művészete jellegének sokoldalú leírása, irodalomtörténeti helyének a kijelölése ezután következik. S ez a legszebb kutatói feladatok közé tartozik, annál is inkább, mert Déry Tibor tudatos író volt, s hatvanesztendő írói múltja tapasztalatával vallotta: „az író csak addig író, amíg befelé figyelve, a saját alkata akusztikai jelenségei mögött a világ hangját is meghallja.”

Természetesen szkeptikus volt. Önmaga jelentőségében kételkedve akart az utókor ítélőszéke elé állni, s talán a világ jövőjében sem hitt rendületlenül. Szomorkás iróniával írta tehát *Kedves bó-peer...!* című kisregényében: Az író „végül felszáll Illés tüzes szekerére, amely a halhatatlanság téveszméjével csábítja. Egyre magasabbra, egyre messzebb a kihülő és elnémult Földtől!”